

نمایی از طنز دینی

ولی الله عظیمی

نمایی از طنز دینی

کد: ۸۴۲

نویسنده: ولی الله عظیمی

ناشر و تهیه کننده: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

لیتوگرافی: سروش مهر

چاپ و صحافی: نگارش

نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳

شمارگان: ۱۵۰۰

بها: ۱۱۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

نشانی: قم، بلوار امین، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پست الکترونیکی: Email: IRC@IRIB.COM

تلفن: ۲۹۳۵۸۰۳ و ۲۹۱۰۶۰۲ نمابر: ۲۹۳۳۸۹۲

شابک: ۹۶۴-۸۶۰۶-۶۷-۶ ISBN: 964-8606-67-6

فهرست مطالب

۱	دیباچه
۳	پیش‌گفتار

● بخش اول: کلیات

۱۶	۱. تعریف طنز
۱۶	الف) طنز در لغت
۱۷	ب) طنز در اصطلاح
۲۰	۲. طنز و واژه‌های همگون
۲۰	الف) هزل
۲۰	ب) هجو
۲۲	ج) کنایه
۲۲	د) کمدی
۲۳	ه) شوخی و مطایبه
۲۴	۳. ارکان طنز

● بخش دوم: طنز دینی

۲۵	۱. حکم شرعی طنز
۲۶	الف) کاربرد طنز در قرآن
۳۸	ب) طنز در روایات اسلامی
۳۸	یک - روایات مربوط به خنده و تبسم
۴۲	دو - روایات مربوط به هزل
۴۳	سه - روایات مربوط به لهو و لعب

۴۴	چهار - روایات مربوط به مزاح و شوخی
۴۶	پنج - حکایات مربوط به گفتار و رفتار طنزگونه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
۴۸	ج) دیدگاه فقیهان درباره طنز
۵۰	د) جایگاه طنز در حکومت اسلامی
۵۳	ه) کاستی‌های طنز در راستای اسلامی شدن در صدا و سیما
۵۴	یک - اهداف صحیح و والا برای طنز پس از انقلاب
۵۴	دو - موضوع‌های به روز و متناسب با شرایط عادی
۵۴	سه - محتوای طنز پس از انقلاب
۵۵	چهار - ابزارهای صحیح و روش‌های متناسب
۵۵	پنج - طنزپرداز
۵۵	شش - برنامه‌ریزی و سازماندهی

● بخش سوم: اهداف طنز

۶۰	۱. اهداف فرعی و میانی
۶۰	الف) خنده و تفریح
۶۳	ب) جذابیت
۶۵	ج) نقد
۶۸	۲. اهداف مثبت و اصلی طنز
۶۸	آموزش و پرورش
۷۲	۳. اهداف منفی (هجو و هزل)
۷۲	الف) تمسخر و تحقیر
۷۳	ب) اشاعه فحشا و منکر

● بخش چهارم: آثار طنز

۷۴	۱. اثر طبیعی
۷۵	الف) آثار فردی
۷۵	یک - نشاط
۷۵	دو - آموزش
۷۷	ب) آثار اجتماعی

۷۸	۲. آثار نامطلوب برنامه‌هایی که به نام طنز ارائه می‌شود
۷۸	الف) آثار نامطلوب فردی طنز
۸۱	ب) آثار نامطلوب اجتماعی طنز
۸۴	۳. آثار مثبت در طنزهای مطلوب
۸۴	الف) آثار فردی
۸۵	ب) آثار اجتماعی

● بخش پنجم: موضوع طنز

۸۹	۱. موضوع‌های مطلوب طنزها
۹۰	۲. موضوع‌های نامطلوب برای طنزها
۹۰	الف) طنز با مقدسات
۹۲	ب) موضوع، خود خنده
۹۳	ج) طنزهای مبتذل
۹۵	۳. موضوع‌های مشکوک
۹۵	الف) سوژه شدن گناهان
۹۶	ب) سوژه شدن لهجه‌های زبانی
۹۷	ج) طنز با شخصیت‌های حکومتی در صدا و سیما
۹۸	د) سوژه قرار دادن دستگاه‌های حکومتی
۹۹	نگاهی به موضوع‌های طنزهای کنونی

● بخش ششم: محتوا

۱۰۳	۱. پیام اعتقادی
۱۰۴	الف) آگاهی از آثار روانی و اعتقادی اثر
۱۰۸	ب) ترویج نکردن مکتب‌ها و ایدئولوژی‌های ضد دینی
۱۰۹	ج) طرح مسائل متعالی هستی در طنزها
۱۱۱	۲. پیام اخلاقی و آدابی
۱۱۱	الف) آداب اسلامی
۱۱۳	ب) اخلاق اسلامی
۱۱۴	ج) نمونه‌هایی از آداب و رسوم و اخلاقیات مطرح در طنزهای کنونی
۱۱۴	یک - نامگذاری
۱۱۵	دو - نمایش صحنه‌های مشمزن کنند

- سه - استفاده از عبارت‌ها و اصطلاحات غربی ۱۱۵
- چهار - بی‌قیدانگاری روابط زن و مرد در تمامی طنزها ۱۱۵
- پنج - اسراف‌گرایی در طنزها ۱۱۶
- شش - استفاده از الفاظ بی‌ادبانه ۱۱۶
- هفت - تمسخر و لقب‌گذاری ۱۱۷
- هشت - ترویج سگ بازی ۱۱۷
- نه - بی‌احترامی نسبت به بزرگ‌ترها ۱۱۷
- ده - نبود هیچ گونه اثری از آداب و رسوم اسلامی ۱۱۸
۳. پیام فقهی و حقوقی ۱۱۸
- الف) پرهیز از الگوهای منفی و وارداتی ۱۱۸
- ب) پرهیز از ترویج فرهنگ مصرف‌گرایی ۱۲۰
- ج) پرهیز از معارضه با سیاست داخلی و خارجی ۱۲۱
- د) پرهیز از ایجاد فاصله طبقاتی ۱۲۲
- ه) عدم ترویج فمینیسم ۱۲۴
- و) نمونه‌هایی از کاستی‌های فقهی و حقوقی در طنزها ۱۲۶
- یک - ترویج ازدواج در سنین بالا ۱۲۶
- دو - مبارزه با سنت ازدواج موقت و چند همسری ۱۲۶
- سه - بی‌توجهی به مسئله محرم و نامحرم در محیط طنزها ۱۲۷
- چهار - عادی جلوه دادن اعمال خلاف شرع و قانون ۱۲۷
- پنج - تبدیل نقدهای قانونی و اجتماعی به لودگی ۱۲۸

● بخش هفتم: ابزار طنز

۱. دروغ ۱۳۳
۲. تهمت ۱۳۴
۳. غیبت ۱۳۵
۴. تمسخر و تحقیر ۱۳۶
۵. سخنان زشت و رکیک ۱۳۸
۶. موسیقی و آواز ۱۳۸
۷. رقص ۱۴۰

● بخش هشتم: طنز پرداز

۱. نویسنده و ویژگی‌های آن ۱۴۲
- الف) تعهد و تخصص در نویسندگی طنز ۱۴۲
- ب) حق مجوری در نگارش طنز ۱۴۵
- ج) سلامت درونی و اخلاقی ۱۴۶
۲. بازیگر ۱۴۶
- الف) چهره ظاهری ۱۴۷
- ب) رعایت روابط شرعی و عرفی حدود زن و مرد ۱۴۸
- ج) پوشش اسلامی ۱۴۹
- د) تفاوت حرکات زن و مرد ۱۴۹
- ه) هماهنگی رفتار بازیگران در سازمان و بیرون از آن ۱۵۱

● بخش نهم: همراه با برنامه سازان

۱. هدف‌یابی ۱۵۴
۲. تهیه آیین نامه طنز برای تمام شبکه‌ها ۱۵۹
۳. بخش نویسندگی طنز ۱۶۱
۴. بخش بازیگری و کارگردانی طنز ۱۶۳
۵. بخش آسیب‌شناسی جامعه و موضوع‌شناسی طنز ۱۶۴
۶. بخش ارزشیابی طنز ۱۶۶
۷. طنز برای کشورهای خارجی ۱۶۷
۸. طنز کودک و نوجوان ۱۶۸
- کتاب نامه ۱۷۰

دیباچه

سپاس خدای را که پدید آورنده شیواترین کلام اعجاز است که آدمی را توان بخشید تا به دستمایه سخن و سخنوری، زبان و بیان خویش را به آرایه‌های ادبی بیاراید.

طنز از آرایه‌های ادبی و از قابلیت‌های اجتماعی است که می‌تواند پیام‌ها و درد و رنج‌ها و حوادث اجتماعی را به زبان طنز بیان کند. طنز معجونی است از نیش و نوش، هم نیش آن هدفمند است و هم نوش آن؛ طنز در لباس شوخی و مطالبه با ظاهر خنده و لطیفه، بیانگر مسائل مختلف سیاسی - اجتماعی است. زبان طنز، بسته به استعداد و قدرت ادراک مخاطبان متفاوت است؛ گاه به زبان و فرهنگ عامه نزدیک می‌شود و گاه در قالب پیچیده‌ای شکل می‌گیرد.

مجموعه‌ای که پیش رو دارید، تلاشی است در راستای بررسی و شناسایی مباحث اولیه طنز دینی و چگونگی بکارگیری آن در برنامه‌های صدا و سیما که با رویکردی انتقادی به برنامه‌های طنز رسانه توسط پژوهشگر ارجمند جناب آقای ولی‌الله عظیمی با هدف اصلاح وضعیت فعلی طنز در صدا و سیما به انجام رسیده است.

همچنان که طنز منفی آثار زیان‌باری بر اجتماع و افراد بر جا می‌گذارد، طنز مثبت نیز آثار ارزنده‌ای به دنبال دارد. بررسی ویژگی‌ها، آثار و اهداف طنز مطلوب در نگاه دینی و ارائه آن به برنامه‌ریزان و برنامه‌سازان در راستای تقویت

برنامه‌های طنز مورد نظر پژوهشگر بوده است؛ هر چند ناگفته‌های بسیاری از طنز به ویژه ارتباط طنز و دین و چگونگی بهره‌گیری از این ابزار در رسانه دینی باقی است، ولی حرکت شایسته نگارنده محترم را در تبیین این هنر دینی به فال نیک گرفته و امیدواریم تلاش‌های پژوهشی ایشان مقبول طبع بلند اصحاب رسانه قرار گیرد.

آته ولی التوفیق
اداره کل پژوهش
مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

حمد و سپاس از آن خدایی است که هستی را با تمام جلوه‌های زیبایی شناختی‌اش آفرید و اوج هنر خویش را در آفرینش انسان به نمایش گذاشت. بحث از هنر و زیبایی، کار افراد عادی نیست، مگر اینکه قید «علی قدر طاقه البشریه» در آن لحاظ شود. چنین کار خطیری تنها از عهده کسی ساخته است که وجود انسان را به وی بخشیده و او را با تناسب و هماهنگی بی‌نظیری آفریده و او را عصاره زیبایی‌های خلقت ساخته است. به بیان دیگر، اگر زیبایی را همان هماهنگی و تناسب وجودی اشیا بدانیم که در اندام و صورت و ترکیب یک موجود حقیقی یا یک اثر هنری بروز یافته، زیباترین و هنرمندانه‌ترین اثر هنری، خود جهان خلقت و به ویژه عصاره آن، یعنی انسان است و چون خالق این همه زیبایی، دست هنرمند خداوند است، پس زیباتر از هر زیبایی خود خداوند است؛ چون فاعل خیر بهتر از خود خیر است. جهان خلقت و نیز وجود انسان این نگین هستی که خلیفه الله است، همه زیبا و متناسب و هماهنگ‌اند و نظام احسن دارند و چون همه اینها فعل خداوند به شمار می‌آیند و فاعل حَسَن بهتر از فعل خَسَن است، پس زیبایی فاعل از فعل بیشتر است و این بیشتر بودن، در صد بردار نیست؛ زیرا خداوند زیبای بی‌انتهای نامتناهی است و نامحدود جایی برای محدود نمی‌گذارد. زیبایی خداوند تمام هستی و عالم وجود را در بر گرفته و هر چه از

زیبایی‌ها می‌بینیم و خس می‌کنیم، به زیبایی او پایان می‌یابد. با این بیان، گذاشتن عنوان هنر و کار هنری روی برخی از فعالیت‌های انسان، خالی از تسامح نیست؛ زیرا در مقایسه با زیبایی‌های آفرینش و هنر حقیقی خداوند، اینها وجودی ندارند. افزون بر اینکه آنچه از هنر به دست انسان خلق می‌شود، به خداوند اسناد داده می‌شود، چون او مسبب الأسباب است و به حکم «وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى» هر زیبایی از ناحیه مقدس اوست. اگر طنز را واقعاً هنر بدانیم و نیز آن را معقول و مناسب شأن انسان بدانیم، باید خداوند را سپاس گوئیم که پدید آورنده این بُعد از حس زیبایی شناختی اوست و اگر طنزی را غیر هنری و غیر معقول دانستیم، بدانیم که از نقصان انسان سرچشمه گرفته و باید با حرکت دادن آن به سمت هنر حقیقی، این کاستی برطرف شود. این نوشتار در صدد است برخی از ابعاد این حرکت را در حدّ توان روشن سازد و راه رسیدن از طنز ناقص و غیر هنری به طنز کامل و هنر حقیقی را بیان کند.

تعریف طرح

طرح حاضر نگرشی است دینی در ساختار هنری طنز در برنامه‌های صدا و سیما که از لحاظ پژوهشی جنبه علمی-کاربردی دارد، و از لحاظ اجرایی، به هر دو جنبه حقوقی و مدیریتی (برنامه ریزی) در آن توجه شده است. بنابراین، مخاطبانش را افزون بر طنزپردازان و منتقدان طنز، دین‌پژوهان و مدیران و برنامه‌ریزان طنز در صدا و سیما نیز تشکیل می‌دهد. می‌توان طرح حاضر را به صورت زیر تعریف کرد:

الف) موضوع: همچنان که عنوان کتاب نشان می‌دهد، موضوع مورد بحث در این مجموعه، «طنز و دین» است. تحلیل ابتدایی این دو واژه چنین است:

۱. طنز: آنچه در این مباحث موضوع بحث قرار می‌گیرد، طنز معمول در برنامه‌های سازمان صدا و سیماست، گرچه ایده آل طنز اسلامی در طول مباحث، همواره معیار ارزشیابی است.

۲. دین: مقصود از دین، تنها دین اسلام است که شامل دو بخش فکری (عقیدتی) و عملی است و هر دو با بخش طنز و برنامه‌های طنز صدا و سیما در ارتباطند، گرچه بخش عملی چشم‌گیرتر است.

بنابراین منظور از «طنز و دین» این نیست که هر دو واژه موضوع بحث‌اند، بلکه مقصود آن است که موضوع، طنز است، ولی مراد، نگرش هنری به طنز نیست، بلکه نگاه دینی است.

ب) اهداف طرح: اهداف این پژوهش در فصل‌های مختلف کتاب متفاوت است. هدف اولیه و زیربنایی، دستیابی به مفهومی دقیق و جامع و مانع از طنز است. این هدف در فصل نخست تأمین می‌شود. هدف متوسط طرح که به منزله ستون‌های اصلی ساختار طنز دینی است، کشف حکم شرعی طنز و بیان حدود و ثغور ارکان طنز دینی (موضوع، هدف، ابزار و روش، طنزپرداز، محتوا) است. این هدف نیز از فصل دوم تا پایان دنبال می‌شود. هدف نهایی طرح، به‌کاربردی کردن حدود شرعی در حوزه برنامه ریزی‌های صدا و سیماست که به ارتباط فقه و مدیریت و روان‌شناسی و جامعه‌شناسی و تعلیم و تربیت توجه دارد تا برنامه‌ای کلان برای طنز صدا و سیما با نظارتی دینی ارائه دهد. حسن ختام کتاب اختصاص به این هدف دارد.

ج) روش کار: تنها روشی که در طول مباحث مورد توجه بوده، روش کتابخانه‌ای در گرایش دین‌شناختی است و اگر در جایی از کتاب، نکات آمازی یا موضوعات اجتماعی عنوان می‌شود، با بهره‌گیری از تحلیل و پژوهش کتابخانه‌ای و گاه مشهورات دینی - عرفی صورت پذیرفته است، نه پژوهش میدانی.

د) پرسش‌های اساسی طرح: اگر بخواهیم طرح حاضر را در قالب چند پرسش، خلاصه کنیم، نتیجه زیر به دست می‌آید:

۱. از لحاظ ترمینولوژیکی: مفهوم دقیق طنز چیست و ترمینولوژی این بحث به چه صورتی باید شکل بگیرد؟

۲. از لحاظ قرآنی و روایی: با توجه به مفهوم دقیق طنز، آیا این موضوع در منابع نقلی دین اسلام مورد توجه بوده است یا خیر؟

۳. از لحاظ فقهی و حقوقی: به چه صورت و تا چه اندازه می‌توانیم از آیات و روایات برای کشف حکم شرعی طنز و حدود آن کمک بگیریم و بالاخره حکم شرعی طنز چیست؟

۴. از منظر دین‌شناختی و نگاه دینی به طنز: آسیب‌شناسی طنز در برنامه‌های صدا و سیما به چه صورتی باید باشد و چگونه می‌توانیم با کمک منابع دینی، این آسیب‌ها را دقیق‌تر شناخته و درمان آن را ارائه دهیم؟

۵. از لحاظ تطبیق نظریه با عمل: این آسیب‌ها در طنزهای کنونی چگونه ظهور و بروز می‌یابد و تطبیق می‌شود؟

۶. از لحاظ مدیریتی: برنامه‌ها و راهکارهای اساسی و عملی که طنزپردازان و برنامه‌ریزان طنز صدا و سیما باید برای رفع نقص‌ها و آسیب‌های موجود بردارند کدام است؟

ه) فرضیه‌ها: فرضیه‌ها و پیش‌فرض‌های ذهنی که در طول مباحث به اثبات می‌رسد، عبارت‌اند از:

۱. طنز عبارت است از نقد یک عقیده یا عمل که با لطیف‌پردازی (کنایه، تشبیه، استعاره) همراه است و ممکن است خنده‌دار باشد.

۲. اگر عنصر خنده را ملازم طنز و از ارکان مفهوم آن ندانیم، در قرآن و سنت و منابع روایی ما موجود است.

۳. اصل طنز و استفاده از آن به صورت فردی یا سازمانی (صدا و سیما) جایز است، ولی شرایط و احکام مخصوص به خود را دارد.
۴. طنزهای موجود در صدا و سیما از جهات مختلف مربوط به هدف، موضوع، محتوا، ابزار و روش، طنزپرداز، برنامه‌ریزی و... دارای نقص است.
۵. برای جبران نقص طنزهای موجود باید از هدف‌یابی طنز آغاز کنیم. اهداف اصلی طنز از دیدگاه اسلام تربیت و امر به معروف و نهی از منکر است.
۶. موضوعات یا سوژه‌هایی که طنز برای آنها ساخته می‌شود، باید نیاز روز جامعه بوده و منافعی آموزه‌های اسلامی نباشد.
۷. محتوای طنز از لحاظ اعتقادی، اخلاقی و فقهی، روح طنز به شمار می‌رود و باید هماهنگ با این سه شاخه از معارف اسلامی باشد.
۸. ابزار و تکنیک در طنز، نقشی حیاتی دارد و استفاده از روش‌های ضد اخلاقی و ابزار ضد دینی در طنز جایز نیست.
۹. طنزپرداز (نویسنده، کارگردان، بازیگر) باید در کنار تخصص، تعهد داشته باشد و در اجرای نقش خود موازین اسلامی را رعایت کند.
۱۰. برنامه‌ریزی کلان و منظم برای طنز صدا و سیما در کل کشور امری ضروری و ممکن است و با تشکیل شورایی می‌توان این مهم را به انجام رساند.

طنز دینی، خیال یا واقعیت

آیا آنچه به عنوان طنز و دین یا طنز دینی عنوان می‌شود، صرف یک بازی ادیبانه با الفاظ است یا از یک تصوّر و تصدیق صحیح نسبت به این دو مقوله ریشه می‌گیرد. چه بسا، بسیاری در اوضاع آشفته فکری معاصر همانند موضوع‌های هنری دیگر، نگاهی متعصب به طنز داشته باشند و با ذهنیتی که با مصرف واردات

غربی در این زمینه داشته‌اند، هیچ سنخیتی میان هنر و به ویژه طنز با دین و اخلاق احساس نکنند و همچون مصرف‌کنندگان اندیشه‌های سکولار در صحنه سیاسی، دین را برای بخشی از زندگی فردی تجویز کنند. بنابراین، هستند افرادی که اساس و پایه این گونه بحث‌ها را درست نمی‌دانند و یا اگر درست بدانند، نتیجه و تأثیر عملی برای آن در نظر نمی‌گیرند؛ چون عقیده دارند این بحث‌ها باروند حرکت جامعه جهانی تطبیق نمی‌کند. به عقیده آنان اگر قرار باشد دین را به وادی هنر و به ویژه طنز بیاوریم، باعث کاهش خلاقیت در کارهای هنری می‌شود و آن دیگر طنز نیست؛ چون نه جذابیت دارد، نه خلاقیت و نه مخاطب. در پاسخ به این شبهه باید گفت دین جامعیت و شمولی در صحنه فردی و اجتماعی دارد و تمام شئون زندگی انسانی را در بر می‌گیرد. البته این پاسخ در جای خود لازم و تأثیرگذار است، ولی آنچه سبب ایجاد چنین شبهه‌ای در ذهن بیشتر افراد می‌شود، مشکل دین‌شناختی نیست، بلکه مشکل هنرشناسی و هنرمندشناسی است که گمان می‌کنند هنر و هنرمند طنزپرداز کسی است که در تمام زمینه‌ها و با آزادی کامل به فعالیت بپردازد و به اصطلاح همه‌فن حریف شود و در هر نقشی بازی کند و در هر موضوعی بنویسد و در هر فیلمنامه‌ای کارگردانی کند و هیچ‌گونه محدودیت دینی و اخلاقی، مانع خلاقیت خیالی او نشود. این همان مرض بزرگ هنر ماست که از تخصص، گریزان است و به جامعیت و قهرمان‌بازی فکر می‌کند. حال آنکه پیشرفت در تمامی علوم و حتی در هنر با تخصص حاصل می‌شود و طنز دینی در واقع نوعی تخصص است. ضوابط شرعی برای هنر محدودیت‌آور نیست، بلکه نوعی مرزبندی است. این مرزبندی باعث ایجاد خلاقیت بیشتر در گستره‌ای خاص می‌شود و به شاهکارهای بزرگ هنری می‌انجامد. همچنان که مرزبندی در علوم و تخصصی

کردن گرایش‌های مختلف آن، امروزه باعث شده است ماشین علمی دنیا به طرز شگفت‌انگیزی پیشرفت کند و در هر روز به اندازه یک قرن از قرون پیشین بر علم بشر افزوده شود، در فعالیت هنری نیز اگر چه هنرمند در حیطه عملیات هنری خود آزادانه فعالیت می‌کند، ولی اگر این آزادی با موضوع‌های خاص، روش‌ها و ابزار و محتوای ویژه و... مرزبندی نشود، هرگز، این هنر به یک اثر هنری کامل و ماندگار تبدیل نخواهد شد. به عبارت دیگر، محدود کردن هنر و طنز با ضوابط شرعی در واقع نوعی ایجاد یک رشته تخصصی در طنز است که در درون خود می‌تواند هزاران گزینه متفاوت داشته باشد.

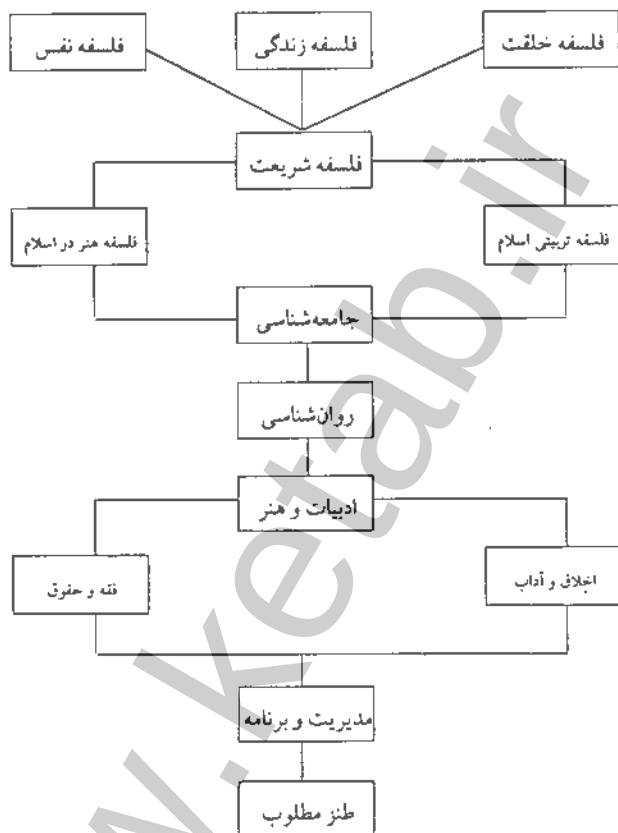
فرآیند منطقی تولید طنز دینی

برای ارائه طنز دینی و نگاهی تخصصی از منظر دینی به آن، چه مرحله‌ای باید طی شود تا محصول به دست آمده، مورد پذیرش اسلام بوده و با معیارها و حدود اسلامی مطابق باشد؟

مقوله طنز با امور مختلفی چون فلسفه، هنر، ادبیات، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، اخلاق، فرهنگ، سیاست، تربیت، تبلیغات، حقوق، فقه و... در ارتباط است. در مباحثی که پیش رو داریم، می‌خواهیم برنامه و قالب طنز را در نمود نظری و عملی آن از دیدگاه اسلام به دست آوریم و آن را با وضعیت کنونی طنز مقایسه کنیم. برای تحقق این مهم، فرآیندی لازم است که دارای مبانی و پیش‌نیازهای خاص خود است. البته بخشی از این مبانی و مراحل در تمامی کارهای هنری وجود دارد؛ گرچه طنز به عنوان قالب خاص ادبی و هنری دارای برخی مراحل فرعی مخصوص به خود است. مبانی دور و درجه دومی که با طنز در ارتباطند، به مباحث فلسفه خلقت، فلسفه و هدف زندگی، فلسفه نفس، فلسفه

دین و به طور کلی به مبانی فلسفی - کلامی در شکل عام آن باز می‌گردد. بر مبنای فلسفه خلقت و زندگی، فلسفه نفس، فلسفه دین، اندیشه‌های بنیادین اسلام درباره فلسفه هنر و فلسفه تربیتی شکل می‌گیرد و از مبانی نزدیک فعالیت هنری به شعار می‌آید.

سپس در جامعه، رفتارها و هنجارها و ناهنجاری‌های فردی و اجتماعی آن را از منظر دینی بررسی می‌کنیم. با جامعه‌شناسی و روان‌شناسی صحیح، ایده‌ها و افکار متناسب با آن در قالب ادبی و هنری ریخته می‌شود. اکنون برنامه هنری ماکه طنز، نوعی از آن است با اهداف زیربنایی‌اش آماده است، ولی برای اینکه چارچوبی دینی به این طنز بدهیم، لازم است از صافی‌هایی عبور کند و در هر یک از آنها مقداری از لحاظ ساختار و محتوا پالایش شود تا طنزی خالص و ناب که خواسته دین است، به دست آید. مجموع مراحل فوق را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

نمودار (۱-۱) فرآیند تولید طنز دینی

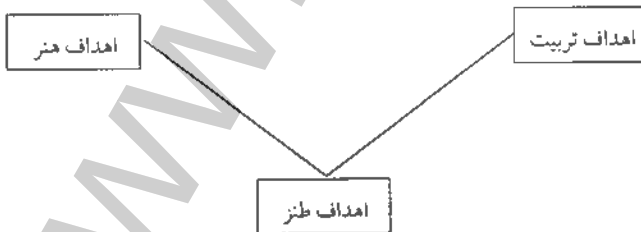
۱. فلسفه هنر^۱

هر اثر هنری، پیرو یکی از فلسفه‌های هنر است. این که هدف از کار هنری چیست؟ ماهیت و ساختار هنر و زبان آن چگونه است؟ محدوده و قلمرو هنر تا کیجاست؟ ارتباط هنر با موضوعات دیگر چگونه است؟ و پرسش‌های از این

دست، همگی مسائلی کلی است که در فلسفه هنر به آن پاسخ داده می‌شود. بسیاری از بحث‌های زیبایی‌شناختی که در قرآن و روایات مطرح شده است، به همین مباحث باز می‌گردد. مقوله طنز نیز که از جمله جلوه‌ها و قالب‌های هنری است، پیرو اهداف کلی هنر می‌باشد. از این رو، از جمله مبانی اصلی طنز دیدگاه‌های زیبایی‌شناختی در زمینه ماهیت، هدف، قالب و محتوای کار هنری است.

۲. فلسفه تربیتی^۱

فلسفه تربیتی، زیربنای تربیت و فرهنگ هر جامعه را تشکیل می‌دهد. موضوع‌هایی که با تربیت به طور مستقیم یا غیر مستقیم ارتباط دارند، به فلسفه تربیتی نیز مربوط می‌شوند. طنز گرچه اثر تربیتی دارد، اما معمولاً برای تربیت برنامه ریزی نمی‌شود؛ ولی هر طنزی دانسته یا ندانسته برخاسته از نوعی هدف تربیتی است. می‌توان با در نظر گرفتن اهداف تربیتی اسلام، به صورت عمومی و اهداف تربیتی طنز، به صورت خاص، در کنار اهداف هنری طنز که در فلسفه هنر بیان می‌شود، زیربنای اصلی و شالوده محتوایی طنز را روشن ساخت.

نمودار (۱-۲) تولید اهداف طنز

۳. جامعه‌شناسی^۱

هنر در بعد اجتماعی و کاربردی‌اش وارد حوزه جامعه‌شناسی می‌شود. جامعه‌شناسی هنر که طنز نیز شعبه‌ای از آن است، در شناخت وضعیت اجتماعی طنز و جامعه‌شناسی طنزپرداز و طنز و آثار اجتماعی آن نقش اساسی دارد. برای تهیه یک برنامه طنز، آگاهی از وضعیت جامعه و مشکلات و ناهنجاری‌های حاکم بر آن، به عنوان درون مایه طنز، امری ضروری است. چنانچه جامعه‌شناسی تأثیرات طنز بر مخاطبان امری مهم است و در سیاست‌گذاری کلان برای طنز و پیشرفت آن در آینده مؤثر خواهد بود.

۴. روان‌شناسی^۲

روان‌شناسی، علم بررسی رفتار انسان و توصیف آن در شکل نظری است و دستوراتی برای بهره‌وری بیشتر از رفتارها در شکل کاربردی آن ارائه می‌دهد و می‌تواند رفتار طنزپرداز و مخاطب طنز را توصیف و آثار روانی طنز را بررسی کند. همچنین می‌تواند دستورات و راهکارهایی برای تأثیرگذاری بیشتر طنز و طنزپرداز و حرکات و گفتارهای موجود در طنز ارائه دهد. نویسنده طنز با در نظر گرفتن معضلات اجتماعی و روانی افراد جامعه و با الهام از روح کلی دین و اندیشه‌های بنیادین آن، می‌تواند اندیشه‌های مناسب خود را در قالب ادبی و هنری طنز بریزد. در واقع، جامعه‌شناس و روان‌شناس برای طنزپرداز و به ویژه نویسنده طنز، کار آسیب‌شناسی را انجام می‌دهد و با شناخت صحیح آسیب‌های موجود در اجتماع، موضع‌گیری طنزپرداز، واقعی‌تر و کارآمدتر خواهد بود.

1. Sociology.

2. Psychology.

نمودار (۱-۳) چگونگی آسیب شناسی طنز

۵. اخلاق اسلامی

اخلاق اسلامی، مجموعه‌ای از انسان‌شناسی اسلامی و توصیف نفس انسان و قوای مربوط به آن و نیز دستورهایی درباره تربیت و تزکیه نفس، دوری از گناهان و آراسته شدن به صفات انسان کامل است. دین اسلام، بخشی از معارف خود را به اخلاقیات اختصاص داده است. برای این که برنامه‌ای اسلامی درباره ادب و هنر تولید شود، لازم است الگوهای اخلاقی اسلام درباره رفتار انسان در آن لحاظ شده و از صافی چارچوب اخلاقی اسلام عبور کنند. طنز نیز پس از آنکه مبانی هنری و تربیتی خود را با آسیب‌های اجتماعی در آمیخت و قالبی ادبی گرفت، می‌تواند وارد صافی چارچوب اخلاقی اسلام شود و به روح و قالب اسلامی آن نزدیک‌تر شود.

۶. فقه و حقوق

بخشی از معارف اسلام که امور مربوط به حکومت، جامعه، خانواده و فرد را در شکل عملی آن بررسی می‌کند، فقه نامیده می‌شود. کار اصلی فقه، تعیین چارچوب‌ها و حد و مرزهای موضوعات موجود در جامعه طبق منابع دینی

است. فقه را می‌توان آخرین حلقه در مجموعه علوم می‌دانست که موضوعات هنری و بلکه تمام موضوعات به آن می‌انجامند و از گذر فقه است که موضوع اسلام در برابر تمامی مسائل عملی روشن می‌شود. بنابراین دومین صافی برای طنز، احکام و باید و نبایدهای فقهی است.

۷. مدیریت و برنامه‌ریزی

آخرین مرحله‌ای که برای تهیه و تولید یک برنامه طنز در صدا و سیما بر اساس معیارهای دینی، وجود دارد برنامه‌ریزی خرد و کلان برای تولید طنز در صدا و سیماست. برنامه‌ریزی برای طنز در سطح شبکه‌های ملی، شبکه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و شبکه‌های استانی در صدا و سیما امری بایسته است و مراحل دیگر تهیه طنز دینی به برنامه‌ریزی و مدیریت سالم و کارآمد وابسته است. مجموع این مراحل هفت‌گانه در طول مباحث و در حد توان بررسی خواهد شد.